कारागार सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना : कारागारको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचलित कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम "कारागार ऐन, २०७६" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "अदालत" भन्नाले सर्वोच्च अदालत, उच्च अदालत वा जिल्ला अदालत सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कुनै खास किसिमका फौजदारी मुद्दाको कारबाही र किनारा गर्न कानून बमोजिम अधिकारप्राप्त अदालत, अन्य न्यायिक निकाय वा अधिकारी समेतलाई जनाउँछ ।

(ख) "कारागार" भन्नाले बन्दीलाई थुना वा कैदमा राख्नका लागि बनाएको वा सोको लागि प्रयोग भएको घर, कोठा वा त्यस्तै प्रकारको अन्य कुनै ठाउँ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो घर, कोठा वा ठाउँको परिसर र त्यसको पर्खाल समेतलाई जनाउँछ ।

(ग) "कारागार कार्यालय" भन्नाले कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्ने प्रशासकीय कार्यालय सम्झनु पर्छ ।

(घ) "कारागार प्रशासक" भन्नाले यस ऐन बमोजिम कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन गर्नको लागि कारागार कार्यालयको प्रमुखको रुपमा खटाइएको अधिकृत कर्मचारी सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "कैदी" भन्नाले अदालतको फैसला बमोजिम सजाय पाई कारागारमा रहेको व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।

(च) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(छ) "थुनुवा" भन्नाले कुनै कसूरको अनुसन्धानको सिलसिलामा वा पुर्पक्षका लागि न्यायिक हिरासतमा रहेको व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानून बमोजिम थुनामा रहेको व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ ।

(ज) "नाबालक" भन्नाले अठार वर्ष उमेर पूरा नभएको बालबालिका सम्झनु पर्छ ।

(झ) "मन्त्रालय" भन्नाले नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(ञ) "बन्दी" भन्नाले कैदी वा थुनुवा सम्झनु पर्छ ।

(ट) “बन्दी अभिलेख किताब” भन्नाले दफा १३ बमोजिम खडा गरिएको बन्दी अभिलेख दर्ता किताब सम्झनु पर्छ ।

(ठ) “विभाग” भन्नाले मन्त्रालय अन्तर्गतको कारागार व्यवस्थापन विभाग सम्झनु पर्छ ।

(ड) “विशेष सुरक्षा कक्ष” भन्नाले कारागारभित्र सुरक्षाको दृष्टिकोणले संवेदनशील प्रकृतिका बन्दीलाई राख्न बनाइएको विशेष प्रकारको सुरक्षित स्थान सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

विभाग तथा कारागार

३. विभाग : (१) मन्त्रालय अन्तर्गत एक कारागार व्यवस्थापन विभाग रहनेछ ।

(२) नेपाल सरकारले सङ्घीय निजामती सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृतलाई विभागको महानिर्देशकको रुपमा खटाउनेछ र निजले विभागको प्रमुखको रुपमा काम गर्नेछ ।

(३) विभागमा आवश्यक सङ्ख्यामा कर्मचारी रहनेछन् ।

४. विभागको काम, कर्तव्य र अधिकार : प्रचलित कानून तथा यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त विभागको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) कारागार व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित आवश्यक नीति तर्जुमा गरी मन्त्रालय समक्ष पेश गर्ने,

(ख) बन्दीको सेवा सुविधा लगायतका विषयमा आवश्यक मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

(ग) बन्दीको स्थानान्तरणको लागि आधार तथा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

(घ) प्रचलित कानून बमोजिम कैद कट्टा सम्बन्धी कार्य गर्ने,

(ङ) कारागारको अनुगमन, निरीक्षण र सुपरीवेक्षण गर्ने,

(च) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने ।

५. कारागारको स्थापना : नेपाल सरकारले आवश्यकता अनुसार कारागारको स्थापना गर्न सक्नेछ ।

६. कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन : (१) दफा ५ बमोजिम स्थापना भएका कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन प्रदेश सरकारले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कारागारको क्षमता, भौतिक पूर्वाधार एवं भौगोलिक अवस्थिति समेतका आधारमा नेपाल सरकारले विभागको मातहत रहने गरी तोकेको कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन विभागले गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम विभागले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा तोकिए बमोजिमका बन्दी रहनेछन् ।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत कायम रहेका कारागार नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम उपदफा (१) वा (२) बमोजिम व्यवस्थापन र सञ्चालन हुनेछ ।

तर नेपाल सरकारबाट निर्णय नभएसम्म त्यस्ता कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालन विभागले गर्नेछ ।

(५) आफ्नो जिल्लाभित्र रहेका कारागारको व्यवस्थापनको सामान्य रेखदेख गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीको हुनेछ ।

(६) कारागारको व्यवस्थापन र सञ्चालनको लागि प्रदेश सरकारले कारागार प्रशासक तथा अन्य कर्मचारीको व्यवस्था गर्नेछ ।

तर विभाग मातहत सञ्चालन भएका कारागारको हकमा कारागार प्रशासक तथा अन्य कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य मन्त्रालयले गर्नेछ ।

(७) कारागार व्यवस्थापन र सञ्चालन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

७. कारागार प्रशासकको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) कारागार प्रशासकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) कारागारको आन्तरिक व्यवस्थापन गर्ने, गराउने,

(ख) प्रचलित कानून बमोजिम आफ्नो जिम्मामा रहेका मिसिल, बन्दी अभिलेख किताब, कागजात एवं मालसामान सुरक्षित रूपले राख्ने वा राख्न लगाउने,

(ग) कारागारमा रहेका बन्दीको उचित व्यवस्थापनका लागि आवश्यक काम गर्ने, गराउने,

(घ) कारागारको सुरक्षा व्यवस्था चुस्त राख्ने, समय समयमा त्यसको जाँच गर्ने तथा कारागारलाई सदैव आफ्नो सुपरीवेक्षण र निगरानीमा राख्ने,

(ङ) कारागारमा खटिएका सुरक्षाकर्मी तथा अन्य कर्मचारीलाई कारागार व्यवस्थापन गर्न आवश्यक निर्देशन दिने,

(च) आवश्यकता अनुसार बन्दीलाई निःशुल्क कानूनी सहायता उपलब्ध गराउनको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,

(छ) बन्दीको लागि आवश्यक नैतिक सुधार तथा मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गर्ने, गराउने,

(ज) कारागार व्यवस्थापन सम्बन्धमा मन्त्रालय, विभाग, प्रदेश सरकार तथा प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट दिइएको निर्देशनको पालना गर्ने, गराउने,

(झ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने, गराउने ।

(२) कारागार प्रशासकले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकार मध्ये आवश्यकता अनुसार केही अधिकार आफ्नो मातहतको कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

तर दफा ४६ बमोजिम जरिबाना गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सकिने छैन ।

(३) कारागार प्रशासकले तोकिए बमोजिम वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय र विभागमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

८. कारागारको सुरक्षा : (१) कारागार तथा बन्दीको सुरक्षा तथा रेखदेखको लागि आवश्यक सङ्ख्यामा सुरक्षाकर्मी रहनेछन् ।

(२) कारागारको सुरक्षा व्यवस्थापन गर्न वा बन्दीको रेखदेख गर्न खटिएका सुरक्षाकर्मी कारागार प्रशासकको प्रत्यक्ष निर्देशन र नियन्त्रणमा रहनेछन् ।

(३) यस ऐन बमोजिम थुना वा कैदमा रहेका महिला बन्दीको सुरक्षाको लागि सुरक्षाकर्मी खटाउँदा कम्तीमा एक जना महिला सुरक्षाकर्मी खटाउनु पर्नेछ ।

(४) कारागार प्रशासकले कारागार वा बन्दीको सुरक्षाको लागि आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय वा जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँग सहयोग माग गर्नु पर्नेछ र यसरी सहयोग माग भएमा सम्बन्धित निकायले कारागारको सुरक्षाको लागि सुरक्षाकर्मी उपलब्ध गराउनु तथा सुरक्षा व्यवस्थाको लागि आवश्यक अन्य सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम विभागको मातहतमा रहने गरी सञ्चालन भएका कारागार वा सोमा रहेका बन्दीको सुरक्षाको लागि कारागार प्रशासकले आवश्यकता अनुसार जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँग सहयोग माग गर्नु पर्नेछ र यसरी सहयोग माग भएमा सो कार्यालयले कारागारको सुरक्षाको लागि सुरक्षाकर्मी उपलब्ध गराउनु तथा सुरक्षा व्यवस्थाको लागि आवश्यक अन्य सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(६) कारागारमा सुरक्षाकर्मीको परिचालन तथा समन्वय सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-३

बन्दीलाई कारागारमा राख्ने

९. थुनुवा पूर्जी वा कैदी पूर्जी दिनु पर्ने : (१) कुनै पनि व्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम थुना वा कैदमा राख्नु अघि थुनुवा पूर्जी वा कैदी पूर्जी दिनु पर्नेछ र कुनै पनि थुनुवा वा कैदीलाई थुनुवा पूर्जी वा कैदी पूर्जी नदिई बन्दीको रुपमा कारागारमा प्रवेश गराउन वा राख्न सकिने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई अदालतको आदेशबाट कुनै कसूरको अनुसन्धान वा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्नु पर्ने भएमा निजलाई देहायको विवरण खुलाइएको थुनुवा पूर्जी दिई कारागारमा पठाउनु पर्नेछ :-

(क) कुन कसूरको आरोपमा अनुसन्धान वा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएको हो सो कुरा,

(ख) कसूरको संक्षिप्त विवरण,

(ग) थुनामा रहने अवधि,

(घ) थुनामा राख्न आदेश दिने अदालत,

(ङ) तोकिए बमोजिमका अन्य विषय ।

(३) अदालतको फैसला बमोजिम कैद सजाय पाएको कुनै व्यक्तिलाई कैदमा राख्नु पर्ने भएमा निजलाई देहायको विवरण खुलाइएको कैदी पूर्जी दिई कारागारमा पठाउनु पर्नेछ :-

(क) कुन कानून अन्तर्गतको कसूर ठहर भई कति सजाय हुने हो त्यसको संक्षिप्त विवरण,

(ख) फैसला गर्ने अदालत र फैसला भएको मिति,

(ग) फैसला बमोजिम कसूर बापत तोकिएको सजायको विवरण,

(घ) कैदमा बस्नुपर्ने बाँकी अवधि,

(ङ) न्यायिक हिरासतमा रहेको भए त्यसको विवरण,

(च) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण ।

(४) अदालतको फैसला बमोजिम भएको जरिबाना नतिरे बापत कुनै व्यक्तिलाई कैदमा राख्नु पर्ने भएमा निजलाई देहायको विवरण खुलाइएको कैदी पूर्जी दिई कारागारमा पठाउनु पर्नेछ :-

(क) कुन कानून अन्तर्गत कति जरिबाना भएको हो सोको विवरण,

(ख) फैसला गर्ने अदालत र फैसला मिति,

(ग) प्रतिदिन कैद बस्दा कट्टा हुने जरिबाना रकम,

(घ) जरिबाना नतिरेमा कैदमा बस्नु पर्ने अवधि,

(ङ) तोकिए बमोजिमका अन्य विवरण ।

(५) अदालतले उपदफा (३) वा (४) बमोजिमको कैदी पूर्जीमा उल्लिखित विषयका अतिरिक्त कैदमा बस्ने व्यक्तिको नाम, थर, वतन, वर्ष, वर्ण, हुलिया, निजको बाबु, आमा र पति वा पत्नीको नाम, थर, ठेगाना, उमेरका साथै निज नेपाली नागरिक भए नागरिकता नम्बर र जारी भएको जिल्ला र मिति तथा विदेशी नागरिक भए राहदानी नम्बर, प्रवेशाज्ञाको विवरण, राहदानी जारी गर्ने मुलुक, जारी भएको मिति समेत खुलाई सम्बन्धित कारागार कार्यालयलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (२), (३) वा (४) बमोजिम कुनै बन्दीले निजलाई दिइएको पूर्जी बुझी नलिएमा उक्त पूर्जी बुझाउने जिम्मेवारी पाएको कर्मचारीले सो व्यहोरा जनाई सम्बन्धित स्थानीय तह वा सो अन्तर्गतको कुनै कार्यालयको कर्मचारीलाई साक्षी राखी सोही पूर्जीमा निजको सही गराई राख्नु पर्नेछ ।

१०. तलासी लिने : (१) दफा ९ बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई कारागारमा राख्नको लागि पठाइएकोमा निजलाई कारागार भित्र प्रवेश गराउनु पूर्व सुरक्षा प्रयोजनको लागि खटिएको सुरक्षाकर्मीबाट निजको शरीर तलासी लिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तलासी लिंदा निजसँग भएको क्यामरा, मोबाइल फोन, सिमकार्ड, वैयक्तिक कम्प्यूटर, ल्यापटप, आइप्याड जस्ता सूचना प्रविधिका उपकरण वा नगद, सुन, चाँदी, जवाहिरात जस्ता मूल्यवान वस्तु निजको पति, पत्नी वा एकासगोलको परिवारको

सदस्य तत्काल उपस्थित रहेको भए निजको रोहबरमा भरपाई गरी त्यस्तो व्यक्ति वा सदस्यलाई बुझाउनु पर्नेछ र त्यस्तो व्यक्ति तत्काल उपलब्ध नभएमा त्यस्तो वस्तुको विवरण दर्ता किताबमा राखी कारागार प्रशासकले त्यस्तो सामान कारागारमा सुरक्षितसाथ राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम तलासी लिँदा निजसँग कुनै हतियार, खरखजाना वा प्रचलित कानूनले निषेध गरेको कुनै वस्तु फेला परेमा त्यस्ता वस्तु जफत गरेर मात्र कारागारमा प्रवेश गर्न दिनु पर्नेछ र त्यस्तो वस्तुका सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही चलाउन सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (२) वा (३) मा उल्लिखित वस्तु बाहेक बन्दीको उपयोगको लागि कारागारभित्र लैजान पाउने दैनिक व्यवहारको तोकिए बमोजिमको मालसामान निजको साथमा राख्न अनुमति दिइनेछ ।

११. स्वास्थ्य परीक्षण गराउने : (१) दफा ९ बमोजिम कारागारमा राख्न पठाइएको व्यक्तिको दफा १० बमोजिम तलासी लिए पछि कारागार प्रशासकले स्वास्थ्यकर्मी मार्फत निजको स्वास्थ्य परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा निजको शरीरमा कुनै घाउ, चोट, नीलडाम भए, नभएको र अन्य स्वास्थ्य स्थितिको विवरणको अभिलेख तोकिए बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।

१२. बन्दीको रुपमा बुझिलिने : यस ऐन र प्रचलित कानून बमोजिमको रीत पुऱ्याई अदालतको आदेश वा फैसला बमोजिम थुना वा कैदमा राख्न पठाइएको व्यक्तिलाई दफा ११ बमोजिम स्वास्थ्य परीक्षण गरे पछि कारागार कार्यालयले निजलाई बुझिलिई थुना वा कैदमा राख्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

१३. बन्दी अभिलेख किताब : (१) कारागार प्रशासकले प्रत्येक कारागारमा रहने बन्दीको अभिलेख राख्न एक बन्दी अभिलेख किताब खडा गर्नु पर्नेछ ।

(२) बन्दी अभिलेख किताबमा देहायका विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ :-

(क) बन्दीको नाम, थर, ठेगाना,

(ख) नेपाली नागरिक भए नागरिकता नम्बर, नागरिकता जारी भएको मिति र जिल्ला,

(ग) विदेशी नागरिक भए राहदानी नम्बर, प्रवेशाज्ञाको विवरण, राहदानी जारी गर्ने मुलुक, जारी भएको मिति,

(घ) बन्दीको बाबु, आमा, पति वा पत्नीको नाम, थर र ठेगाना,

(ङ) बन्दीको उमेर तथा लिङ्ग,

(च) मुद्दा वा कसूरको नाम, मुद्दाको संक्षिप्त विवरण वा त्यसको सङ्केत,

(छ) थुनामा राख्न आदेश दिने वा कैद सजाय तोक्ने अदालतको नाम, ठेगाना,

(ज) आदेश वा फैसला भएको मिति,

(झ) थुना वा कैदमा बस्नु पर्ने अवधि,

(ञ) जरिबाना र क्षतिपूर्ति तोकिएको भए सोको विवरण,

(ट) कैदको अवधि समाप्त हुने मिति,

(ठ) बन्दीको साथमा कुनै मूल्यवान वस्तु रहेकोमा त्यस्तो वस्तुको विवरण,

(ड) तोकिए बमोजिमको अन्य विवरण ।

(३) कारागार प्रशासकले उपदफा (२) बमोजिमको विवरणको अतिरिक्त बन्दीको तस्वीर र तोकिए बमोजिमको औंठा छाप (बायोमेट्रिक) को विवरण समेतको अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिमको बन्दी अभिलेख किताब खडा गर्दा छुट्टै रजिष्टर खडा गर्नु पर्नेछ र सो विवरणको विद्युतीय अभिलेख समेत राख्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको विद्युतीय अभिलेखको विवरण तोकिए बमोजिम विभागमा पठाउनु पर्नेछ ।

१४. निर्धारित अवधि भन्दा बढी थुन्न वा कैद गर्न नहुने : (१) अवधि तोकी थुना वा कैद परेका बन्दीलाई त्यस्तो अवधि भुक्तान भएपछि र प्रचलित कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट कारागार बस्नु नपर्ने आदेश भएका बन्दीलाई तुरुन्त थुना वा कैदबाट मुक्त गरी दिनु पर्नेछ ।

(२) कारागार प्रशासकले उपदफा (१) बमोजिम कुनै बन्दीलाई थुना वा कैदबाट मुक्त गरेको व्यहोरा बन्दी अभिलेख किताबमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) कारागार प्रशासक वा कुनै कर्मचारीको हेलचेक्रयाँईबाट कुनै बन्दी प्रचलित कानून बमोजिम निर्धारित अवधिभन्दा बढी समयसम्म थुना वा कैदमा रहेको देखिएमा वा यस ऐन बमोजिम गर्नु पर्ने काम नगरेको वा गर्न नहुने काम गरेको देखिएमा त्यस्तो कर्मचारी उपर विभागीय कारबाही हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभन्दा बढी थुना वा कैदमा रहेको भएमा त्यसको व्यहोरा खुलाई सम्बन्धित बन्दी वा निजको परिवार वा आफन्तले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम निवेदन पेश भएकोमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले त्यस्तो बन्दीलाई तत्काल कैद वा थुना मुक्त गर्न लगाई निजलाई तोकिए बमोजिमको क्षतिपूर्ति समेत भराई दिनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-४

कारागारको पूर्वाधार

१५. बसोबासको छुट्टाछुट्टै व्यवस्था गर्ने : (१) कारागार प्रशासकले बन्दीलाई बसोबासको लागि उपलब्ध भएसम्म उपयुक्त स्थानको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रत्येक कारागारमा महिला र पुरुष बन्दी बस्नको लागि छुट्टाछुट्टै भवनको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको भवन व्यवस्था हुन नसकेमा महिला र पुरुष बन्दीलाई एउटै भवनमा परस्पर भेटघाट र कुराकानी गर्न नमिल्ने गरी अलग अलग तला वा भवनको भिन्दा भिन्दै भागमा राख्नु पर्नेछ र त्यस्तो व्यवस्था पनि हुन नसकेमा छुट्टाछुट्टै कोठामा राख्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(४) कारागारमा महिला र पुरुष बन्दीको लागि छुट्टाछुट्टै शौचालय र स्नान गृहको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (२), (३) र (४) को अधीनमा रही देहायका बन्दीलाई सम्भव भएसम्म अन्य बन्दीभन्दा अलग कोठामा राख्नु पर्नेछ :-

(क) थुनुवा,

(ख) तेस्रो लिङ्गी,

(ग) सरुवा रोग लागेको,

(घ) मानसिक अवस्था ठीक नभएको,

(ङ) पैंसट्ठी वर्ष पूरा भएको,

(च) प्रचलित कानून बमोजिमको गम्भीर र जघन्य कसूरमा सजाय पाएको,

(छ) दफा १८ बमोजिम विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्ने प्रकृतिको ।

(६) अपाङ्गता भएका वा तेस्रो लिङ्गी बन्दीको बसोबास, शौचालय, स्नान गृहको लागि तोकिए बमोजिमको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

१६. अस्पताल वा स्वास्थ्य चौकीको व्यवस्था गर्ने : (१) नेपाल सरकारले एक हजार पाँच सय जनाभन्दा बढी बन्दी रहने प्रत्येक कारागारमा तोकिए बमोजिमको शैया रहेको एउटा अस्पताल र पाँच सय जनाभन्दा बढी र एक हजार पाँच सय जनासम्म बन्दी रहने कारागारमा एउटा स्वास्थ्य चौकीको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अस्पताल वा स्वास्थ्य चौकीको व्यवस्था नभएको अवस्थामा कारागार प्रशासकले कारागार कार्यालय रहेको स्थानको नजिकको सरकारी अस्पताल वा स्वास्थ्य चौकीसँग समन्वय गरी कारागारमा रहेका बन्दीको स्वास्थ्य परीक्षण तथा उपचारको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

१७. भेटघाट कक्षको व्यवस्था गरिने : (१) कारागार प्रशासकले बन्दीलाई भेट्न आउने निजका परिवारका सदस्य, नजिकका नातेदार, निजले मुकरर गरेको कानून व्यवसायी वा आफन्तको भेटघाटको लागि आवश्यक कक्षको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) बन्दीलाई भेट्न निजको नाबालक छोरा वा छोरी आएकोमा निजहरुलाई भेटघाटको लागि कारागारमा छुट्टै कोठाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम भेटघाटका लागि कारागारमा आउने व्यक्तिले कारागारमा प्रवेश गर्नु अघि सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था र शर्त पालना गर्नु पर्नेछ ।

(४) कुनै विदेशी नागरिक बन्दीको रुपमा रहेको अवस्थामा सम्बन्धित मुलुकको कूटनीतिक कर्मचारीले भेट्न चाही सम्बन्धित कुटनीतिक नियोगले परराष्ट्र मन्त्रालय मार्फत अनुरोध गरेमा त्यस्तो बन्दीलाई यस दफा बमोजिम भेटघाटको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

१८. विशेष सुरक्षा कक्षको व्यवस्था गरिने : (१) सुरक्षाको दृष्टिकोणले संवेदनशील प्रकृतिका बन्दीलाई कारागार भित्र विशेष सुरक्षा सहित राख्नको लागि विशेष सुरक्षा कक्षको व्यवस्था गरिनेछ ।

(२) कारागार प्रशासकले उपदफा (१) बमोजिमको कक्षमा देहाय बमोजिमको बन्दीलाई राख्न सक्नेछ :-

(क) अदालत वा नेपाल सरकारबाट विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्ने गरी आदेश दिइएको,

(ख) कारागारबाट सुरुङ खनी, पर्खाल वा गारो फोरी वा पर्खाल नाघी भागेकोमा पक्राउ भएको,

(ग) कारागारभित्र हुलदङ्गा गरी भाग्न प्रयत्न गरेको,

(घ) कारागारभित्र हुलदङ्गा गर्ने, बन्दीलाई हैरानी गर्ने वा चोरी गर्ने काम गरेको,

(ङ) स्वास्थ्य उपचार गराउने, अदालतमा उपस्थित गराउने वा काममा लगाउने सिलसिलामा भागेको ।

(३) यस दफा बमोजिम बन्दीलाई विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्ने अवधि कारागार प्रशासकले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिमको बन्दीलाई त्यस्तो आदेशमा उल्लिखित अवधिसम्म विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्नु पर्नेछ ।

(५) कारागार प्रशासकले यस दफा बमोजिम विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्न पठाएको बन्दीको जानकारी यथाशीघ्र प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय, विभाग र प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई दिनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम जानकारी दिँदा बन्दीलाई विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्नु पर्नाको कारण र सो कक्षमा राखिने अवधि समेत खुलाई पठाउनु पर्नेछ ।

१९. बन्दीको लागि अन्य सुविधा तथा पूर्वाधार : (१) सम्बन्धित कारागारले उपलब्ध साधन र स्रोतको परिधिभित्र रही कारागारभित्र बन्दीको लागि आवश्यक पर्ने खानेपानी तथा शौचालय, ब्यायामस्थल, पुस्तकालय जस्ता पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नुको साथै बन्दीलाई मनोरञ्जनका लागि विभिन्न खेलकुद सामग्री, रेडियो तथा टेलिभिजन लगायत अन्य सुविधाको व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लिखित सुविधा तथा पूर्वाधार निर्माण तथा सञ्चालन सम्बन्धी मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२०. राशन तथा पोशाक सम्बन्धी व्यवस्था : (१) कारागार प्रशासकले बन्दीको लागि तोकिए बमोजिम दैनिक राशनको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) कारागार प्रशासकले एक वर्षभन्दा बढी कैदमा रहने बन्दीलाई मौसम अनुसारको पोशाकको व्यवस्था तोकिए बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

(३) बन्दीको बसोबास, राशन तथा पोशाक सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-५

बन्दी प्रति गरिने व्यवहार

२१. बन्दीलाई हतकडी लगाउन नहुने : (१) बन्दीलाई कारागारमा रहँदाका बखत हतकडी लगाइने छैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका बन्दीलाई कारागार प्रशासकले तोकिएको अवधिसम्म हतकडी लगाउन आदेश दिन सक्नेछ :-

(क) एक पटक कारागारबाट भागी पक्राउ परेको,

(ख) कारागारबाट भाग्ने वा उम्कने उद्योग गरेको,

(ग) दफा ४३ को उपदफा (१) को खण्ड (क) वा (ख) बमोजिमको कसूर गरेको,

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि बन्दीसँग सम्बन्धित मुद्दाको सुनवाईका बखत वा निजसँग अदालतबाट सोधपुछ गर्दा वा बयान लिँदा अदालतभित्र हतकडी लगाइने छैन ।

२२. स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था : (१) कारागार प्रशासकले मानसिक वा शारीरिक रुपमा अस्वस्थ बन्दीलाई सरकारी चिकित्सकद्वारा उपचार गराउनु पर्नेछ ।

(२) एक वर्षभन्दा बढी कारागारमा रहेको बन्दीको कम्तीमा वर्षको एकपटक निःशुल्क प्राथमिक स्वास्थ्य परीक्षणको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम स्वास्थ्य परीक्षण गराउँदा कुनै बन्दीको स्वास्थ्य संस्थामा नै राखी स्वास्थ्य उपचार गराउनु पर्ने देखिएमा निजलाई कारागारमा रहेको स्वास्थ्य संस्थामा राखी उपचार गराउनु पर्नेछ ।

(४) बन्दीलाई स्वास्थ्य उपचार गराउन सम्बन्धित कारागारमा स्वास्थ्य संस्था नभएमा वा उपचारको प्रकृति अनुसार उपयुक्त नभएमा कारागारसँग सम्बन्ध रहेको अन्य स्वास्थ्य संस्थामा र त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थामा उपचार गराउन समेत उपयुक्त नभएमा सम्बन्धित चिकित्सकको सिफारिसमा अन्य उपयुक्त स्वास्थ्य संस्थामा उपचार गराउन सकिनेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै बन्दीले आफ्नो खर्चमा अरु कुनै चिकित्सक वा स्वास्थ्य संस्थाबाट उपचार गराउन चाहेमा कारागार प्रशासकले तोकिएको प्रकृया पूरा गरी त्यसरी उपचार गराउन अनुमति दिन सक्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम उपचार गर्ने क्रममा कुनै स्वास्थ्य संस्थामा राखिएको बन्दी कारागार भित्रै रहे सरह मानिनेछ र सो अवधि निजले कैद बसेको अवधिमा गणना गरिनेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम उपचारको क्रममा रहेको कुनै बन्दी निको भएमा निजको कैद अवधि भुक्तान भई सकेको वा अन्य कारणले निजलाई कारागारमा राख्नु नपर्ने अवस्थामा बाहेक निजलाई पुनः कारागारमा राखिनेछ ।

(८) प्रचलित कानून बमोजिम नेपाल सरकारले निःशुल्क वितरण गर्ने औषधि सम्बन्धित अस्पताल वा स्वास्थ्य चौकी मार्फत सम्बन्धित बन्दीलाई निःशुल्क वितरण गर्नु पर्नेछ ।

२३. प्रजनन अधिकारको संरक्षण : (१) कारागारमा बन्दीको रुपमा रहेका वैध दम्पतिको प्रजनन अधिकार संरक्षण गर्ने प्रयोजनका लागि तोकिए बमोजिम भेटघाट गर्ने अनुमति दिनु पर्नेछ ।

(२) प्रजनन अधिकार संरक्षण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२४. पठनपाठनको प्रबन्ध मिलाउनु पर्ने : (१) कारागार प्रशासकले बन्दीको पठनपाठनको लागि आवश्यक प्रबन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) कारागार प्रशासकले तोकिएको सङ्ख्याभन्दा बढी सङ्ख्यामा बन्दी रहेको अवस्थामा आवश्यकता अनुसार आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, खुला शिक्षा वा दूर शिक्षाको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) कारागार प्रशासकले निरक्षर बन्दीलाई प्रौढ शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा वा त्यस्तै अन्य प्रकृतिको पठनपाठनको लागि आवश्यक प्रबन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको पठनपाठनको लागि कारागार प्रशासकले कारागारमा रहेका बन्दी मध्येबाट तोकिए बमोजिम शिक्षकको रुपमा तोक्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम तोकिएको शिक्षकलाई तोकिए बमोजिमको पारिश्रमिक र सुविधा दिनु पर्नेछ ।

(६) कारागार प्रशासकले बन्दीको आचरणमा सुधार वा सकारात्मक विचार प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले तोकिए बमोजिमको नैतिक शिक्षा, योग अभ्यास तथा त्यस्तै अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

२५. सीपमूलक वा आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन : (१) कारागार प्रशासकले बन्दीलाई आत्मनिर्भर बनाउन वा आय आर्जन गर्ने अवसर प्रदान गर्न कारागार परिसरभित्र विभिन्न सीपमूलक वा आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालित कार्यक्रमबाट उत्पादित वस्तुलाई बजारको पहुँच दिन कारागार प्रशासकले आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आयमुलक कार्यक्रमबाट प्राप्त आय मध्ये तोकिए बमोजिमको आय रकम सम्बन्धित बन्दीलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

२६. बन्दीलाई काममा लगाउन सकिने : (१) प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति प्राप्त गरी कारागार परिसरमा कुनै कारखाना स्थापना भएकोमा त्यस्तो कारखानामा काम गर्न इच्छुक बन्दीलाई काममा लगाउन सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै बन्दीलाई काममा लगाइएकोमा निजलाई तोकिए बमोजिमको पारिश्रमिक दिनु पर्नेछ ।

(३) बन्दीलाई काममा लगाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२७. बन्दीले कारागार मार्फत निवेदन दिन सक्ने : (१) बन्दीले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै अदालत वा निकायमा फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र, पुनरावेदनपत्र वा अन्य कुनै किसिमको निवेदन पेश गर्नु पर्ने भएमा सो बापत लाग्ने दस्तुर समेत संलग्न राखी प्रचलित कानून बमोजिमको म्याद भित्र आफू रहेको कारागार कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र, पुनरावेदनपत्र वा अन्य कुनै किसिमको निवेदन प्राप्त भएकोमा कारागार प्रशासकले प्राप्त फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र, पुनरावेदनपत्र वा निवेदन म्यादभित्र भए निजको सहिछाप गराई प्रचलित कानून बमोजिम लाग्ने दस्तुर समेत बुझिलिई यथाशीघ्र सम्बन्धित निकायमा पठाउनु पर्नेछ ।

२८. विवाह दर्ता सम्बन्धी व्यवस्थाः (१) एउटै कारागारमा रहेका पुरुष र महिला बन्दी वा कारागारमा रहेको बन्दीसँग कारागारमा नरहेको पुरुष वा महिलाले विवाह गर्न चाहेमा विवाह दर्ताका लागि कारागार प्रशासक समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निवेदन पेश भएकोमा कारागार प्रशासकले विवाह दर्ताको लागि सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम लेखी पठाएकोमा प्रचलित कानून बमोजिम उक्त विवाह दर्ता हुन सक्ने भनी सम्बन्धित निकायले कारागार कार्यालयलाई लेखी पठाएमा कारागार प्रशासकले विवाह दर्ता गर्ने दिन सम्बन्धित बन्दीलाई सुरक्षाकर्मी साथ लगाई विवाह दर्ता गर्न जाने अनुमति दिनु पर्नेछ ।

२९. बन्दीको नाममा रहेको सम्पत्तिको हस्तान्तरण : कारागारमा रहेका बन्दीको नाममा रहेको प्रचलित कानून बमोजिम रोक्का भएको बाहेक अन्य चल अचल सम्पत्ति निजको मञ्जुरीमा प्रचलित कानून बमोजिम हक हस्तान्तरण वा अंशवण्डा गर्न सकिनेछ ।

३०. बन्दीलाई अदालतमा उपस्थित गराउने : (१) कुनै मुद्दामा प्रमाण वा अन्य आवश्यक कुरा बन्दीबाट बुझ्नुपर्ने भएमा वा कारागार रहेको स्थानीय तहभित्र नै निज संलग्न रहेको मुद्दाको सुनुवाई हुने भएमा सम्बन्धित अदालतले त्यस्तो बन्दीलाई उपस्थित गराउनु भनी सम्बन्धित कारागार कार्यालयमा तोकिए बमोजिम पत्र पठाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको पत्र प्राप्त भएमा कारागार प्रशासकले सम्बन्धित बन्दीलाई सुरक्षाकर्मीको निगरानीमा अदालतमा उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै बन्दीबाट कुनै कुरा बुझ्नु परेमा वा निजले गरेको अर्को कुनै कसूरको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्नु परेमा सम्बन्धित अनुसन्धान अधिकारीको अनुरोधमा अदालतले कुनै बन्दीलाई उपस्थित गराउन आदेश दिन सक्नेछ । त्यसरी आदेश दिएकोमा कारागार प्रशासकले त्यस्तो बन्दीलाई सम्बन्धित अधिकारी समक्ष उपस्थित गराउनु पर्नेछ ।

(४) बन्दीलाई अदालतमा उपस्थित गराउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३१. <u>बन्दी स्थानान्तरण गर्न सकिने</u> : (१) कुनै बन्दीलाई प्रदेश सरकारले तोकिए बमोजिमको अवस्थामा सम्बन्धित प्रदेश भित्र रहेको प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कुनै एक कारागारबाट अर्को कारागारमा स्थानान्तरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै बन्दीलाई एक कारागारबाट अर्को कारागारमा स्थानान्तरण गर्दा सोको जानकारी विभागलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) कुनै एउटा प्रदेशको प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा रहेको बन्दीलाई तोकिए बमोजिमको अवस्थामा अर्को प्रदेशको प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा स्थानान्तरण गर्न सकिनेछ । त्यसरी स्थानान्तरण गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारले विभागको स्वीकृति र समन्वयमा गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विभागले कुनै प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा रहेको बन्दीलाई दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम विभागले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा, एउटा प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा रहेको बन्दीलाई अर्को प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा वा दफा ६ को उपदफा (२) बमोजिम विभागले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा रहेको बन्दीलाई कुनै प्रदेश सरकारले व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको कारागारमा स्थानान्तरण गर्न सक्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम बन्दी स्थानान्तरण गर्दा पर्याप्त सुरक्षा व्यवस्था र अन्य आवश्यक उपाय अपनाई सुरक्षित र उपयुक्त तारजाली सहितको यातायातको साधन मार्फत गर्नु पर्नेछ ।

(६) बन्दीको स्थानान्तरण सम्बन्धी विषयमा निजको परिवारको सदस्य वा कानून व्यवसायीले जानकारी माग गरेमा कारागार प्रशासकले सो सम्बन्धी जानकारी दिनु पर्नेछ ।

३२. <u>कारागारमा मृत्यु भएमा</u> : (१) कुनै बन्दीको कारागारमा मृत्यु भएमा सरकारी चिकित्सकले निजको मृत्युको कारण खुलाई मृत्युको प्रमाणपत्र दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मृत्युको कारण स्पष्ट भएपछि कारागार प्रशासकले निजलाई जुन अदालतको फैसला वा आदेश बमोजिम कैद भएको हो सो अदालतलाई र त्यस्तो मृतकको परिवारका सदस्य वा आफन्तलाई तोकिए बमोजिम जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम मृत्यु भएको बन्दीको मृत शरीर निजको परिवारको सदस्य वा आफन्तले उपदफा (२) बमोजिम जानकारी प्राप्त गरेको मितिले पैंतीस दिनभित्र जिम्मा लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम त्यस्तो बन्दीको मृत शरीर निजको परिवारका सदस्य वा आफन्तले जिम्मा नलिएमा वा कारागारमा रहेको बेवारिसे बन्दीको मृत्यु भएमा कारागार प्रशासकले सरकारी खर्चमा त्यस्तो बन्दीको परम्परा अनुसार सद्गत गराउनु पर्नेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (३) बमोजिमको बन्दीको मृत शरीर अध्ययन अनुसन्धानको लागि कुनै शैक्षिक संस्थालाई तोकिए बमोजिम उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम मृत्यु भएको बन्दीको सत्गत गर्ने परिवार वा आफन्तलाई कारागार प्रशासकले तोकिए बमोजिम सद्गत खर्च उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

परिच्छेद-६

विशेष संरक्षणको व्यवस्था

३३. नाबालकलाई आमासँग राख्न सकिनेः (१) पाँच वर्षभन्दा कम उमेरको नाबालकको आमा कारागारमा रहनु पर्ने भएमा देहायका अवस्थामा कारागार प्रशासकले त्यस्तो नाबालकलाई निजको आमासँग कारागारमा बस्ने अनुमति दिन सक्नेछ :-

(क) सम्बन्ध विच्छेद गरेकी आमा भएमा,

(ख) त्यस्तो नाबालकको बाबु नभएमा वा निज पनि कारागारमा रहेको भएमा,

(ग) अदालतले त्यस्तो नाबालक निजको आमासँगै कारागारमा रहनु पर्ने आदेश दिएमा,

(घ) त्यस्तो नाबालकको आमाले निजलाई आफूसँग राख्न माग गरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै नाबालक कारागारमा रहेकी आमासँग बस्ने भएमा कारागार प्रशासकले आमा र बच्चालाई बस्नको लागि उपयुक्त कोठाको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

३४. कारागारमा नाबालकको हेरचाह वा पालन पोषण : (१) कुनै बन्दीको निजले पालन पोषण गर्नु पर्ने नाबालक रहेछ र त्यस्तो नाबालकको पालन पोषण गर्ने अरु कोही रहेनछ भने निज थुना वा कैदमा रहुञ्जेल त्यस्तो नाबालकको सम्पूर्ण हेरविचार, शिक्षा, दीक्षा र पालन पोषणको व्यवस्था तोकिए बमोजिम कारागार कार्यालयले गर्नेछ ।

(२) कारागार प्रशासकले कारागारमा रहेका पाँच वर्षभन्दा कम उमेरका नाबालकको लागि प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी योजना तयार गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको योजना तयार गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३५. बन्दीका आश्रित नाबालकलाई राशन र पोशाकः कारागार प्रशासकले बन्दीका आश्रित नाबालकको लागि तोकिए बमोजिम दैनिक राशन र मौसम अनुसारको पोशाकको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

३६. नाबालक अभिलेख दर्ता किताबको व्यवस्था : (१) कारागार प्रशासकले प्रत्येक कारागारमा बन्दी महिलाबाट जन्मिएका बालबालिकाको अभिलेख राख्न एक छुट्टै दर्ता किताब खडा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको किताबमा देहायका विवरण उल्लेख गर्नु पर्नेछ :-

(क) नाबालकको नाम, थर र ठेगाना,

(ख) नाबालकको बाबु, आमाको नाम, थर र ठेगाना,

(ग) नाबालकको जन्म मिति तथा लिङ्ग,

(घ) अन्य आवश्यक विवरण ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको नाबालकको प्रचलित कानून बमोजिम जन्म दर्ता गराउन कारागार प्रशासकले उपदफा (२) बमोजिमको विवरण सहित सम्बन्धित निकायलाई सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

३७. गर्भवती वा सुत्केरी बन्दी सम्बन्धी व्यवस्था : (१) कारागार प्रशासकले गर्भवती वा सुत्केरी बन्दीलाई बसोबास, खानपान र स्वास्थ्य परीक्षणका सम्बन्धमा तोकिए बमोजिमको विशेष व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) गर्भ रहेको छ महिना पूरा भएको गर्भवती बन्दीले आफू कारागार बाहिर बसी स्वास्थ्य उपचार गर्न चाहेमा कारागार प्रशासकले निज सुत्केरी भएको साठी दिन पूरा भएको भोलीपल्ट कारागारमा फर्कने गरी कागज गराई तोकिए बमोजिम बैङ्क जमानत लिई कारागारबाट बाहिर जाने अनुमति दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थाका बन्दीलाई कारागारबाट बैङ्क जमानतमा छोड्न सकिने छैन :-

(क) प्रचलित कानून बमोजिम जन्म कैद वा जघन्य कसूरको सजाय पाएको,

(ख) जन्म कैद वा जघन्य कसूरको सजाय हुन सक्ने कसूरको अभियोगमा थुनामा रहेको,

(ग) विशेष सुरक्षा कक्षमा राख्ने प्रकृतिको ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम जमानतमा छुटेकी गर्भवती बन्दी कारागार बाहिर रहेकोमा निज कारागारभित्रै रहे सरह मानिनेछ र सो अवधि निजले कैद बसेको अवधिमा गणना गरिनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम कारागार बाहिर जान अनुमति दिइएको बन्दी सो उपदफा बमोजिमको अवधिमा कारागारमा फर्किए पछि निजले राखेको बैङ्क जमानत फुकुवा गरिदिनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (२) बमोजिम जमानतमा छुटेकी गर्भवती बन्दी उपदफा (५) बमोजिम कारागारमा नफर्केमा कारागार प्रमुखले निजको बैङ्क जमानत जफत गरी सुरक्षाकर्मी खटाई कारागारमा उपस्थित गराउनेछ ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सम्बन्धित बन्दी आफैं कारागारमा बस्न चाहेमा वा आर्थिक अवस्था वा अन्य कुनै कारणले गर्भवती बन्दीको कारागारमा नै राम्रो स्याहार हुने कुरामा कारागार प्रशासक विश्वस्त भएमा त्यस्तो बन्दीको सहमतिमा निजलाई कारागारमा नै राख्नु पर्नेछ ।

(८) गर्भवती वा सुत्केरी बन्दी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था र सो सम्बन्धमा अपनाइने कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३८. विशेष ध्यान दिनुपर्ने बन्दीको संरक्षण : कारागार प्रशासकले कारागारमा रहेका देहायका बन्दीको खानपान, बसोबास र स्वास्थ्य परीक्षणका सम्बन्धमा तोकिए बमोजिमको विशेष ध्यान् दिनु पर्नेछ :-

(क) अपाङ्गता भएका बन्दी,

(ख) मानसिक रोगी बन्दी,

(ग) कडा रोग लागेको बन्दी,

(घ) पैसट्ठी वर्ष उमेर पुगेका बन्दी ।

परिच्छेद-७

कारागार निरीक्षण

३९. निरीक्षण गर्ने : (१) महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको अधिकारीले प्रत्येक वर्ष कारागारको निरीक्षण गर्नु वा गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षण गर्दा देहायका विषयमा ध्यान दिनु पर्नेछ :-

(क) कारागारमा रहेको बन्दीलाई मानवोचित व्यवहार गरेको वा नगरेको,

(ख) बन्दीलाई आफन्त तथा कानून व्यवसायीसँग भेटघाट गर्न दिएको वा नदिएको,

(ग) कारागारका बन्दीले प्रचलित कानून बमोजिम कैद वा थुनामा बस्नु पर्ने अवधि पूरा भए पछि तत्काल कारागारबाट रिहाई पाउने गरेको वा नगरेको,

(घ) यस ऐन वा प्रचलित कानून बमोजिम कारागार प्रशासकले गर्नु पर्ने काम कारबाही सो बमोजिम गरेको वा नगरेको,

(ङ) यस ऐन बमोजिम बन्दीले पाउने सुविधा प्राप्त गरेको वा नगरेको,

(च) तोकिए बमोजिमका अन्य विषय ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षण गर्दा प्रचलित कानून विपरित कुनै काम कारबाही भए, गरेको देखिएमा दफा ४३ मा लेखिएकोमा सोही बमोजिम र अन्यको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम गर्नु गराउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम गरिने निरीक्षणको प्रयोजनको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले आवश्यक निर्देशिका बनाउन सक्नेछ ।

४०. निर्देशन दिन सक्ने : (१) दफा ३९ बमोजिम महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको अधिकारीले कुनै कारागारमा निरीक्षण गर्दा कुनै त्रुटि फेला पारेमा वा कुनै कुरामा सुधार गर्नु पर्ने देखेमा कारागार प्रशासकलाई सुधार गर्नको लागि निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दिइएको निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित कारागार प्रशासकको कर्तव्य हुनेछ ।

४१. निरीक्षण प्रतिवेदन : (१) महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको अधिकारीले दफा ३९ बमोजिम निरीक्षण गरे पछि सोको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी मन्त्रालय, सम्बन्धित प्रदेश सरकार र विभागलाई उपलव्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा मन्त्रालय वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालय वा विभागले सम्बन्धित कारागार कार्यालयलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सुझाव तथा उपदफा (२) बमोजिमको निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने जिम्मेवारी सम्बन्धित निकाय तथा कारागार प्रशासकको हुनेछ ।

४२. प्रतिकूल असर नपर्ने : यस परिच्छेदमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम कारागारको निरीक्षण गर्ने अन्य अधिकारीको अख्तियारीमा यस परिच्छेदमा लेखिएको कुराले कुनै प्रतिकूल असर पार्ने छैन ।

परिच्छेद-८

कसूर तथा सजाय

४३. कसूर तथा सजाय : (१) कुनै बन्दीले देहायको कसूर गरेमा देहाय बमोजिमको सजाय हुनेछ :-

(क) देहायको कसूर गरेमा दश वर्षसम्म कैद वा एक लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना वा दुवै सजाय :-

(१) कारागारको पर्खाल, झ्याल, ढोका फोरेमा, भत्काएमा, नष्ट गरेमा वा त्यसको उद्योग गरेमा वा कारागारबाट गोप्य रुपमा भाग्न सकिने कुनै मार्ग बनाएमा वा त्यसको उद्योग गरेमा,

(२) पाँच जना वा सोभन्दा बढीको समूह भई हुलदङ्गा गरेमा वा कारागारको आन्तरिक व्यवस्थापन खलबल्याएमा,

(३) पाँच जना वा सोभन्दा बढीको समूह भई कारागार कार्यालयको कर्मचारी, कारागारका बन्दी वा आगन्तुकको शरीर बन्धक लिएमा वा निजलाई हैरानी गरेमा,

(४) कारागार तथा बन्दीको सुरक्षाका लागि खटिएका सुरक्षाकर्मीको हात हतियार खोसेमा वा निजलाई नियन्त्रणमा लिएमा ।

(ख) कारागारबाट भागेमा वा भाग्ने उद्योग गरेमा पाँच वर्षसम्म कैद वा पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा दुवै सजाय,

(ग) प्रचलित कानून बमोजिम सजाय पाई खुल्ला कारागार, सुधार गृह, पुनर्स्थापना केन्द्र, बाल सुधार गृह, प्रोवेशन वा प्यारोलमा रहेको व्यक्ति भागेमा पाँच वर्षसम्म कैद वा पचास हजार रुपैयासम्म जरिबाना वा दुवै सजाय,

(घ) देहायको कसूर गरेमा तीन वर्षसम्म कैद वा तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा दुवै सजाय :-

(१) कुनै व्यक्ति उपर कुनै किसिमले आपराधिक मनसायले बल प्रयोग गरेमा,

(२) कारागारको कुनै सम्पत्ति जानाजानी विगारेमा वा नष्ट गरेमा,

(३) कारागारको अभिलेख वा कुनै मिसिल वा कागजात नष्ट गरेमा, बिगारेमा वा च्यातेमा,

(४) बिना अधिकार हतकडी खोलेमा वा भाँचेमा,

(५) कारागार भित्र निषेध गरिएको कुनै चीज वा मालसामान लिएमा, राखेमा वा पठाएमा,

(६) आगलागी गरेमा, कारखाना वा भान्साको कुनै वस्तु वा हतियार प्रयोग गरी क्षति पुऱ्याएमा,

(७) कारागारमा राखिएका सिसीटिभी, मेटालिक डिटेक्टर वा अन्य उपकरण नष्ट गरेमा वा सोको उद्योग गरेमा ।

(ङ) देहायको कसूर गरेमा दुई वर्षसम्म कैद वा बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा दुवै सजाय :-

(१) कुनै व्यक्ति उपर अपमानजनक वा धम्कीपूर्ण भाषा प्रयोग गरेमा,

(२) अनैतिक, अभद्र वा अनुशासनहिन काम गरेमा,

(३) यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको बर्खिलाप कुनै काम कुरा गरेमा वा गराएमा ।

(२) कसैले कुनै बन्दीलाई भगाएमा वा भगाउने उद्योग गरेमा तीन वर्षसम्म कैद वा तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(३) कुनै कर्मचारीले जानी जानी वा लापरबाही गरी उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको काम हुन दिएमा त्यस्तो कर्मचारीलाई समेत सोही उपदफामा लेखिए बमोजिमको सजाय हुनेछ ।

४४. सरकारवादी हुने : (१) दफा ४३ बमोजिम कारबाही र किनारा हुने मुद्दा नेपाल सरकार वादी हुनेछ र त्यस्तो मुद्दा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिनेछ ।

(२) दफा ४३ बमोजिमका मुद्दाको अनुसन्धान तथा कारबाही गर्दा कारागार प्रशासक वा कारागार कार्यालयको कुनै कर्मचारीको प्रतिवेदनको आधारमा गर्नु पर्नेछ ।

४५. मुद्दा हेर्ने अधिकारी : दफा ४३ बमोजिमको मुद्दाको कारबाही र किनारा गर्ने अधिकार सम्बन्धित जिल्ला अदालतलाई हुनेछ ।

४६. जरिबाना गर्न सक्ने : (१) कसैले देहायको काम गरेमा, सोको उद्योग गरेमा वा दुरुत्साहन दिएमा कारागार प्रशासकले दश हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्न सक्नेछ :-

(क) दफा ४७ बमोजिमको आचारसंहिताको उल्लङ्घन गरेमा, वा

(ख) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरीत कुनै चिजवस्तु कारागारभित्र ल्याएमा वा कारागारबाट बाहिर लगेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम भएको जरिबाना उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैंतीस दिन भित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-९

विविध

४७. आचार संहिता बनाउन सक्ने : (१) कारागार प्रशासकले कारागारको सुव्यवस्था कायम राख्न, बन्दीको अनुशासन कायम गर्न वा कारागारको सुरक्षा व्यवस्थापन गर्न कारागार कार्यालयका कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी वा बन्दीले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको आचार संहिताको पालना गर्नु कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी, बन्दी तथा सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको आचारसंहिता उल्लङ्घन गर्ने कर्मचारी वा सुरक्षकर्मीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय सजाय हुनेछ ।

४८. विशेष जिम्मेवारी बापत पाउने सुविधा : (१) कारागारको आन्तरिक व्यवस्थापनको लागि कारागार प्रशासकले बन्दीहरु मध्येबाट तोकिए बमोजिम चौकीदार, नाइके वा सहनाइके तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिएका चौकीदार, नाइके वा सहनाइके वा दफा २४ को उपदफा (४) बमोजिम तोकिएको शिक्षक वा दफा २६ बमोजिम कारखानामा काम गर्ने बन्दीको हकमा देहाय बमोजिमको कैद कट्टा हुनेछ :-

(क) चौकीदारको हकमा एक महिना बराबर पाँच दिन,

(ख) नाइकेको हकमा एक महिना बराबर चार दिन,

(ग) सहनाइकेको हकमा एक महिना बराबर तीन दिन,

(घ) शिक्षकको हकमा एक महिना बराबर पाँच दिन,

(ङ) कारखानामा काम गर्ने कामदारको हकमा एक महिना बराबर पाँच दिन ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानून बमोजिम सजाय माफी वा कम नहुने कसूरमा कैदमा रहेको बन्दीको हकमा कैद कट्टा हुने छैन ।

४९. प्रचलित कानून बमोजिम हुने : यस ऐनमा लेखिएको विषयमा यसै ऐन बमोजिम र अन्य विषयमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ

५०. नियम बनाउने अधिकार : यो ऐन कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियमहरु बनाउन सक्नेछ ।

५१. खारेजी र बचाउ : (१) कारागार ऐन, २०१९ खारेज गरिएको छ ।

(२) कारागार ऐन, २०१९ अन्र्तगत भए गरेका काम कारबाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।